

Erdély és a románság kialakulása

írta Horváth Jenő professzor

Hogy az erdelyi kerdest Erdely történelmi evoluciójától elválasztani nem lehet, azt nem pusztán az. a terjedelmes munkalat bizonyítja, mely a közelmúltban angol nyelven napvilágot látott,(2) hanem elso sorban az a gazdagság, mely az erdelyi történetírás történetében tukrozodik.(3) Sulyos kotet volna szukseges ahhoz, hogy valóságos mereteiben megismerhető, elemezhető és meltatható legyen az a felkutatott és reszben kiadott anyag, amely az erdelyi multa vonatkozó diplomatariumokban és evkonyvekben, folyoiratokban és hírlapokban, általános muvekben és monografiakban leginkább latin és magyar, német és román nyelven megjelent és több ezer kotetre meno könyvtart alkot.

Nem tudjuk, lesz-e valaki, aki vállalkozni fog arra, mire sokaknak együtt kellene vállalkozniok, hogy a századok alatt összehordott adatok rejtett kincseit feltarják, a kis Erdély nagy múltjának épületét osszerakják, koveit megfaragják, apró diszeit a megfelelő helyen elhelyezzek.

A mi feladatunk csak futolagos attekintése és bemutatása kíván lenni Erdély politikai evolúciójának. Taglalása egy nagy történelmipolitikai kérdésnek, amely századokon át látva és látatlanul mindig Európa nagy kérdesei között volt és a jelen köztudatban is azok közé emelkedett.

I.

Erdély az oskori leletek tanúsága szerint régóta lakott terület volt. Elso ismert lakói az agathyrsek és a dakok voltak, a thrak népcsaladhoz tartozó agathyrsek, akiket Herodotos görög történetíró a Maros vidékére helyez, valószínűleg a hatalmasabb dakokba olvadtak bele, kik viszont a kelta népcsaladhoz számítnak. A dakok a Balkán-félszigeten kerültek érintkezésbe a rómaiakkal, kiknek határait az I. évszázadtól kezdve nyugtalanították. Traianus római császár 101-ben indult ellenük, királyukat, Decebalt, hódolatra bírta, országukat pedig 101-107. római provinciává alakította (Dacia provincia Augusti). Fovárosuknak, Sarmisegethusának romjain épült fel a római kormányzat központjaként Apulum, amely Hunyad megyében, olyan vidéken fekvő, amelyet nem lehetett Erdély középpontjának tekinteni. Amiből az a következtetés vonható le, hogy a római uralom Erdély déli részein volt a legerősebb. Bár később a provincia három kerületre oszlott (Dacia Apulensis, Malvensis és Porolissensis), az erdélyi hegyvidéket a tartomány csak ott lépte túl, ahol a római csapatok Moesia felől megközelítettek. A római utak ugyanis Dacia fele a Banat déli részein vonultak át. Az a körülmény, hogy a birodalom különböző részeiből odarendelt legiókon kívül(4) itáliai lakosságunk Daciába való vándorlását a császár eltiltotta, sejtetni enged, hogy a tartomány kívül esett azon a területen, melyet a római kormányzat minden körülmények között meg kívánt tartani. A Duna-tiszai és az aldunai síkságok közé beekelt Dacia stratégiai fontossága, majd aranybányái miatt értékes volt ugyan a birodalomra nézve, de azt a III. század végén megindult népvándorlás aradataival szemben megtartani nem lehetett. A gothok megjelenése Dacia feladását vonta maga után.(5) Aurelianus császár védekezés szempontjából már csak a Dunavonalra szorítkozott, 271-75. Daciából ki-vonta legióit, Dacia ettől kezdve már nem Erdélyt, hanem a Duna vonalat jelentette (Dacia Ripensis és Dacia Mediterranea); a polgári lakosság is odavonult vagy pedig áldozatává lett azoknak a néparadatoknak, melyeknek Erdély martalekává lett.

A keletre a nyugat felé vonult népek vagy áthaladtak a rómaiaktól feladott Dacian, mint a german gothok, gepidák és longobárdok, vagy igyekeztek a Dunamedenceben hazát alapítani, mint a turáni hunok, avarok, bolgárok és magyarok. Egy volt a terület átmenetileg Gothia (goth nyelven Kaukaland), Gepidia, Langobardia, rövidebb- hosszabb ideig Hunnia, Avaria, Bulharia és Hungaria. A gothok és longobárdok más területeken alapítottak államokat; a gepidák felmorzsolódtak; a hun birodalom nagy kiterjedésénél fogva bukott el; az avaroké azért, mert szembekerült Nagy Karoly frank birodalmával; a bolgároké ezért maradt meg, mert Erdélyből és a Szavapartól visszahúzódtak, a magyaroké pedig azért, mert a Dunamedenceben elsancolták magukat. A kivándorlás utolsó hullámaként megjelent szlavok a Keleti és Földközi tengerek között pásztorkodással foglalkoztak és törzseiket elve nem mindenütt alkottak államokat.

Azoknak a feltevéseknek, hogy a római lakosság magára maradván tovább elt és az erdélyi hegyek között a german gepidákkal egyesülve fennmaradt, nincsenek bizonyítékaink.(6) Az a törekvés, hogy ezzel az

elmelettel a római és a XII. század végén megjelent románság között kapcsolatot állítsanak fel, nem nyert tudományos elismerést, mert bár a románok itáliai eredetűek voltak, erdélyi eredetű római vagy german sajátságokkal nem rendelkeztek. A gothok Erdély románságát elsoportok, (7) a gepidák pedig az avarokba olvadtak be (utóljára említve 872-ben); az a beállítás, hogy az erdélyi románok és a románok olyan viszonyban voltak egymással, mint a frankok és a franciák, egyoldalú beállítás maradt.

Azok, akik a románok elvonulása után Erdélyt művelés alá vették, a szlávok voltak, akik a török bolgárokat és a germanok és törökök letűnése után Erdély helyneveit elszlavosították. (8)

A honfoglaláskori leletek bizonyossága szerint a magyarok Erdélyt a magyar föld többi részével együtt, egyidejűleg foglalták el. A magyar Erdély története tehát a honfoglalással vette kezdetét (895) és magyar történetírása is ezt az eseményt veszi alapul. (9) Az ott talált lakosság közül a források csak bolgar-szlávokra és -következtetés útján - török népmaradékokra; (hunok, avarok, esetleg székelyek) engednek következtetni.

A magyarság az alföldről, nyugat felől, a folyók mentén felfelé haladva nyomult Erdélybe. Ott a természetes határvonalakon elsáncolta magát és a gyepvonalakon az esetleges betörésekkel szemben védelmi állásba helyezkedett. Igaz, hogy ezek a gyepvonalak Erdély közepes részén húzódtak végig, ez azonban korántsem azt jelentette, hogy ugyanott volt az országhatár, hanem azt, hogy a betörő ellenség lakatlan vidékeken áthatolva erélyesebb visszautasításra találhatott azon a vonalon, ahol a védekezéshez a megfelelő idő is rendelkezésre állt. Ezzel kerültek ki az a veszedelem, hogy az utatok jóvá keleti barbarok a magyar államot elpusztítsák. Mivel a honfoglalás a Dunamedencében északról dél felé irányult, az az ellenség, akitől tartani kellett, a bolgar nép volt, mely a Kelet-római Birodalom északi határvonalán, Erdélytől keletre és nyugatra széles vonalban helyezkedett el. Boris bolgar fejedelem ugyan a görög egyházhoz csatlakozott (864-65), de fia, Simeon cár már szembeszállt a bizánci császárral és az Adriai és Fekete tenger között elterült északi határvideket bolgar kézben egyesítette. Így jutottak a bolgárok Erdélybe és alkottak ott görög egyházakat és támogatták a magyar fejedelmek ellenzékét. Ennek a bolgar hatalomnak szegte fegyvereit a bizánci császár és 972-ben olyan erővel zúzta szét a bolgar birodalmat, hogy az kettészakadt, Magyarország déli határain a római bolgárok helyett görög csapatok foglalták el, az a hatalom pedig, amelytől tartani kellett, a Kelet-római Birodalom lett. Azért fordult Géza fejedelem 972-ben a német császárhoz és ezért alapított a nyugati keresztény közösségbe lépett Szent István Erdélyben latin püspökséget, melynek székhelyét a római Apulum és a görög-keleti bolgároktól használt Belgrad, a Gyula vezér után elnevezett Gyulafehérvárra helyezte el. Mikor Szent István ellen Ajtony a bolgárok helyett görög segítséggel fegyvert fogott, amire különösen felbízta őt az, hogy a bizánci császár 1014-ben egész Bulgariát megszállotta, Szent István 1029-ben a görögöket is átűzte a Dunán és Csanádon egy második latin püspökséget alapított. Ezzel az egész délvidék és Erdély is felszabadult a bolgar és görög befolyás alól. Feltehetőleg ez bírta rá a görög kormányt arra, hogy amikor a bolgárok bukása után magának kellett védekeznie az orosz besenyők és kunok ellen, ezeket a XI. században állandóan Magyarország felé terelte, ami Erdélynek súlyos károkat okozott. A magyar királyoknak több ízben kellett Erdély védelmére vonulniuk és így keletkezett Szent László mondaja is, mely a nagy királyt Erdély védőjévé, az ottani magyarság megmentőjévé tette.

Feltehetőleg a hatóságosabb védekezés szükségére vonták maguk után azt, hogy a székelyeket, akik ott laktak addig is, akik csak Szent László idejében telepedtek meg Erdélyben, a gyepvonal és a keleti Kárpátok között oly módon szervezték meg, hogy széleskörű önkormányzat mellett a határ védelmét rájuk ruházták. Ezért alakult a Székelyföld (Terra Siculorum) önkormányzattal bíró területe, megtartva azt a törzsszervezetet, amelyben a székelyek ősi szokás szerint éltek. Ez a kiváltság érintetlenül hagyta a királyi rendelkezési jogot, mert a székelyek ispánja (comes Siculorum) az ő rendelkezése alatt állt, általa kinevezett királyi tisztviselő maradt. Ugyanígy voltak a magyarságtól lakott területen a gyulafehérvári, tordi, kolozsvári és dobokai várispánok is. Fölöttük a király nevében, a határvidek jellegére való tekintettel, a királytól kinevezett vajda vitte az ügyeket. Akinek méltósága szintén nem volt örökös, tehát sem Erdély, sem a Székelyföld nem alakult át külön fejedelemséggé. Sőt az Árpádok idejében Erdély szorosan az anyaországhoz tartozott. Amit világosan bizonyít az, hogy a magyarországi és erdélyi vármegyék között jogilag semmiféle különbség nem volt és hogy a magyar országgyűlésen a magyarok és a székelyek egyformán és megkülönböztetés nélkül megjelentek. Az erdélyi vármegyék ugyanúgy alakultak meg a várispánokból, mint a magyarországiak. Az elszegényedett szabad magyarok beleptek a vármegyébe, vállalták a vármegyei tisztségeket (szolgabírókat), de jogilag közvetlenül a király rendelkezése alatt maradtak. Ezen az alapon alakult meg a hét erdélyi vármegye: Doboka, Feher, Hunyad, Kolos, Kukullo, Szolnok, Torda. Ugyanígy székelyekben (sedes) szervezkedtek a székelyek és alakult meg a hét székely szék: Aranyosszék, Csik-Gyergyó-Haromszék, Haromszék (Kezdi, Orbai, Seps), Marosozsék és

Udvarhely- szek.

A magyar államnak a gyepuvonalak és a természetes országhatárok között elterült részeit a XII. században felkorlátozva telepítették be a szepesi nemetek, az orosz síkságról átmenekült ruthenek, a beszercei és nászodi nemetek, a székelyek, a szebeni nemetek, akikhez a XIII. században a barcasági nemet és a szörényesi johanita lovagok csatlakoztak. Mivel mindezek a telepítések a kelet felől jöhettek, bárbar és a délről mutató görög támadásokkal voltak összefüggésben, az új telepek szintén széleskörű kiváltságokban részesültek és önkormányzati joggal felruházott területeket alkottak. Mindig hozzátevé azt, hogy a királyi rendelkezés jogát nem csorbították, és hogy a magyar állam szuverén jogait nem érintették.

A székelyek után az Erdélybe hívott első települések az Alsó-Rajna vidékéről, a Luxemburgtól Brabantig terjedő területre bevándorolt alonemettek voltak, akik magukat flamandoknak, majd szászoknak nevezték, és akiket a történelem ez utóbbi elnevezés alatt ismer. Az 1224-ben, II. András királytól részükre kiadott szabadlevél szerint az új telepesek az erdőségen túli ország részben (Transsylvania), II. Géza király idejében (1141-61), azon a lakatlan vidéken (desertum) telepedtek meg, amely a Szeben patakot keletről és nyugatra elterült. A telepítés tehát világosan a gyepuvonal és a Kárpátok közötti területen történt és határvédelem célját szolgálta. Bár, hogy neves nemet tudósok is annyira aldoztak a magyarellenes propagandának, hogy azt állították, miszerint a király az erdélyi nemeteket saját nemesei ellen hívta be, mert ezzel azt árulják el, hogy nem ismerik azt a tényeket, hogy a szászok és magyarok a történelem folyamán Erdély határait együtt védelmezték. Az erdélyi szászok ezt sohasem állították, pedig ok nagy tudással és buzgalommal dolgoztak fel saját múltjukat. Ugyanolyan önkormányzatot kaptak, mint a határvidék székelyek. Központjuk mindvégig Szebenben maradt, ahonnan azután az egész Erdélyt elnevezték (Cibinburc-Siebenbürgen), bár egyesek szerint köveik (septem castra) után maradt meg a nemet Siebenbürgen elnevezés. A Terra Siculorum után így alakult ki a Terra Saxonum, melyet Bizánc ellen a szászok védelmezték. Jellemző, hogy prepostjuk, a szebeni prepost, nem az erdélyi püspök, hanem az esztergomi érsek alá tartozott, mi azt bizonyítja, hogy Erdélyt az anyaországhoz tartozónak tekintették. A többi - segesvári, medgyesi, marosmenti, beszercei és nászodi - nemet telepek később alakultak, de idővel az egész erdélyi nemetség egy igazgatás alá került, melynek elen a szászok ispánja, a szebeni gróf (comes) állott; a grófi méltóság azonban szintén nem lett örökletes. A magyar államjogi felfogás szerint a szabadmagyarok közvetlenül a király rendelkezése alatt állottak, míg az ispán, mint királyi hivatalnok, a király birtokait igazgatta. E birtokok tehát egyetemlegesen állottak a király rendelkezése alatt; éppen úgy, mint a székelyek és a szászok, akiket a király a "korona védelmére" (ad retinendam coronam) hívott be (innen Brassó latin neve: villa Coronae, Corona, Kronstadt, valamint a Királyföld elnevezés, fundus regius, Königsboden). A vármegyék, mint királyi birtokok, a Szebenföld és a Szászföld elen ezért állottak ispánok, grófok, comes-ek. A szászok szabadságait II. András király 1224. végén királyi diplomában biztosította.⁽¹⁰⁾ Feltehetőleg ezzel igyekezett ellensúlyozni a Barcaságtól megfosztott nemet lovagoknak Romában előterjesztett panaszait.⁽¹¹⁾

Mikor Manuel görög császár halála után a Keletromai Birodalom belső rendje felborult, a szerbek és bolgárok a bizánci uralom alól felszabadulva nemzeti államokat alakítottak és a Balkán-félsziget állandó háború színhelye lett, II. András király Erdély déli-keleti határvidékét, a Barcaságot, 1211-ben - ad munitur regni contra Cumanos - a Salza Hermann vezetésével a nemet lovagoknak adományozta. Salza Hermann ugyan sohasem fordult meg Erdélyben, de lovagjai széles kiváltságok elleneben a nekik jutott földet birtokba vették és a határvédelmet olyan buzgalommal látták el, hogy másfél évtized alatt a várak egész sorát építették fel (nemzetneveken: Heldenburg, Kreuzburg, Kronstadt, Marienburg, Schwarzburg, Rosenau, Torzburg). Területük ugyanúgy nem vették ki a királyi fennhatóság alól, mint a többi kiváltságos területek, a lovagok azonban a nemetországi huberi jog alapján azt a magoknak tekintették, külön pénzt verettek és összeutközésbe kerültek a magyar állami szuverénitással, amiért a király 1225-ben fegyverrel üzte ki őket. Ekkor mentek a lovagok Salza Hermann vezetésével Poroszországba, ahol új Marienburgot építettek és szuverén lovagállamot alapítottak.⁽¹²⁾

Amíg a lovagok egysegesen igazgatták a maguk földjét, addig a szászok a szebeni ispánság és prepostság alatt hét székletet alakítottak (nemzetneveken: Broos, Leschkirch, Mühlbach, Reys, Reussmarkt, Schassburg és Schenk, később Brassó-Kronstadt és Medgyes-Mediasch).

A székely⁽¹³⁾ és szász kiváltságos területek⁽¹⁴⁾ történetének gazdag irodalma van; a nemet lovagok története azonban eddig még nem találta meg a feloldozóját.⁽¹⁵⁾

Egyre fontosabb lett Erdély szempontjából az aldui síkság, ahol akkor nomád kunok tanyáztak és ezért a

területet Kunországnak (Cumania) hívták. A kunok hatalma a XIII. század elején gyengülni látszott, mert egyszerre két irányból indult meg a telepítés a kun területen. A Fekete-tenger felől a genuaiak jelentek meg, akik jelentős kereskedelmi telepeket alapítottak, sőt részben a partvidéket is birtokba vették. (16) Ugyanakkor a Dunán keresztül a bolgár nemzeti megújulás elől északra menekülő román parasztok (vlachok) leptek el az aldunai mezőseget és haladtak tovább Erdély felé. Végül Erdélyből a magyarok, székelyek és szászok alapítottak telepeket (Hosszúmező-Langfeld, rom. Campolung) a kunok földjén. Mikor Béla herceg Erdély kormányát átvette, nagybirtokos terítési akciót kezdeményezett a havasokon túl (innen Transalpin) elterült Kunországon, melynek királyi címet már atyja, II. András, felvette (Cumania Rex) és kétségtelen, hogy ha 1241-ben a mongol tatárak az orosz és az aldunai alfölddel együtt Magyarországot is el nem araszolták, akkor az aldunai síkság erdélyi telepítés alá kerül. (17)

A tatárak a radnai szoroson át ostromolták Erdélybe, amely feltehetőleg Magyarországnal is többet szenvedett pusztításaitól. A besenyők és kunok ellen kiegészített gyepúvonalak és kivitásos területek védelmi rendszere felbomlott és amikor eltavoztak, jóformán egész Erdélyt újból kellett feleltetni. Erre mutat a keleti határvonal nemetsegének megszervezése és az a körülmény, hogy IV. Béla 1247-ben a Szörényseget a johannita lovagoknak engedte át. Az adományozás érdekessége abban állott, hogy az adomány magyarországi (erdélyi) és kunországi (havasalföldi) területre is kiterjedt, tehát a király az Aldunai terjedő vidéket Magyarországhoz tartozónak tekintette. (18)

Hogy Erdély Magyarország integráns része volt, azt bizonyította III. András király 1291. erdélyi útja is, mikor ott országgyűlést tartott és a zavaros viszonyok folytán az utazásban akadályozott erdélyi rendeket saját területükön kereste fel. Másik érdekessége a dolognak az, hogy az országgyűlésen a magyar, székely és szász területek egyformán képviselve voltak, és hogy ekkor tárgyalta először erdélyi földön az a három nép, amely később három nemzettel fejlődött és egymással a központi kormánytól távolos Erdély védelmére unióra lépett. Sajátságos véletlen, hogy a svajci esküvők is 1291-ben léptek egymással szövetségre, de a két szervezkedés között lényeges különbséget tett az, hogy amíg a német huberi jogrendszer a svajci kantonoknak államjogi szervezkedés lehetőségét biztosította, Erdélyben a király hívta össze a rendeket és szuverén jogait semmiféle csorbúlást nem szenvedtek. (19)

Erdély a magyar állam integráns része maradt. A király hatalma korlátlanul érvényesült; Erdélyben a magyar törvények voltak érvényben és külön erdélyi törvényekről, a központi hatalom akaratától eltérő rendelkezésekről tudomásunk nincsen.

II.

A román történelem első tudományos feldolgozását a magyarországi Engel János Keresztélynek köszönjük (Geschichte der Moldau und Walachei. Wien, 1794.). A munka első tamadást vont maga után a román Major Péter, a magyar egyetemi nyomda cenzora részéről, ki 1812-ben terjedelmesebb munkában választott Engel megállapításaira (Istoria pentru începutul Romanilor în Dacia. Buda, 1812, II. kiadás 1834. III. kiadás latin betűvel átírva, Bukarest, 1883.). Ezzel vette kezdetét az a vita, mely a magyarság és románság küzdelmével alakult és amelyről Karácsonyi János Szász vezér baj, millió jai egy tevédes miatt címen írt ismertetést (Nagyvárada, 1911.).

Major és követői szerint ugyanis a románok a Dáciát meghódító rómaiak ivadékaik és ezen az alapon azt bizonyították, hogy Erdély oszlakói voltak, Dacia római birtoklása azonban alig vezetett volna egy dakorómai elmélet kialakulásához, ha a bécsi kormány 1700-ban a görög keleti románság megosztása végett el nem rendeli az egy- hazai uniót és 1702-ben Romába nem küldi az első román teológusokat. Azok egyike, a nyugtalan jellemű Klein Innocentius, kit egészen fiatalon püspökké neveztek ki, 1735-ben azt a kijelentést tette, hogy "mi románok Traianus ideje óta oszlakok vagyunk". Ezt a jelszót kapták fel Sinkai György és Major Péter, a budai egyetemi nyomda román cenzorai, kik közül az előbbi kronika- szerű román történelmet állított össze (Cronica Romanilor. Jassy, 1853. II. kiadás 3 kötetben. Bukarest, 1886.), utóbbi pedig, Engel művét tamadta meg. Az ő állapításaihoz épült fel a román politikai követetések rendszerbe foglalása (Supplex libellus Valachorum Transylvaniae, 1790.), amely Eder Károly iskolaigazgató kiadásában nyomtatásban is megjelent (Közlöny, 1791.), és amelyet hevesen tamadtak Bolla, Eder, Engel és Schlozer göttingi professzor, de meg hevesebben a román terjeszkedés miatt aggódó szlavok, mint Kopitar Bertalan és Tokolyi Száva szerb püspök (Erweis, dass die Walachen nicht romischer Abkunft sind. Halle, 1823.), végül az erdélyi szászok, akik a románok terjeszkedésével saját földjeiket feltették.

Laurianu Trebonianu és tanítványa, Pápai Hilarion az aldunai fejedelemségekbe vittek át az erdélyi egyházi unió papjaitól kitermelt gondolatot és ok indították harcot a latinosság érdekében az ott uralkodó francia

kulturbefolyás ellen is. Munkaikat tartalmazta (Istoria Romanilor. 3 kötet. Bukarest, 1853. IV. kiadás 1873. - Istoria Romanilor din Dacia superioare. 2 kötet. Wien, 1851-52.) kivonatokban vált ismeretese a nyugaton, hol 1871-ben döntő támadást mert a dakoroman elméletre Roesler Robert (Romanische Studien, Leipzig, 1871), míg annak védelmére Jung Gyula prágai professzor vállalkozott (Romer und Romanen in den Donauländern. Innsbruck, 1877. II. kiadás 1887), Ettől kezdve két ellentétes iskola harcolt egymás ellen. A magyarok Roesler elméletét fejlesztették tovább, mint Hunfalvy Pál,(20) Rethy László(21) és Jancsó Benedek,(22) míg a románok Jung mögé sorakoztak. Jung könyve nyomán készült az 1881-i román memorandum, mert Románia királyság akkor alakult meg; az 1896-i millenniumot Xenopol professzor nagy művének(23) francia kivonata zavarta meg (Histoire des Roumains de la Dacie Trajane. 2 kötet. Paris, 1896); a parlamenti harcok idején adták ki a németek Jorga Miklós művét (Geschichte des rumanischen Volkes. 2 kötet. Gotha, 1905), mely francia, német és angol kivonatokban a háború befejezése után tett nagy szolgálatot a dakoroman politikai törekvéseknek (Histoire des Roumains et de leur civilisation. Párizs, 1920).

A terjedelmes forráskiadványokon(24) nyugvó kutatások nyitották meg az utat a kritikai történetírás előtt, mely a politikai elméleteket nem igazolta. Ugyanígy történt a latinositással is, melynek alapelveit 1840-i rópiratában az erdélyi Laurianu fejtegette ki (T'entamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanicae in utraque Dacia,) és amelyet a román akadémia latinosító szótára alapul vett (Dictionarul limbii române. Bukarest. 2 kötet, 1871-76.) A későbbi nyelvtörténeti kutatás megállapította, hogy a románság a Dunánál jobb- és nem balpartján keletkezett (Hasdeu Bogdan: Etymologicum Magnum Romaniae. 4 kötet. Bukarest, 1886-98 és Puscariu Sextil: Etymologisches Wörterbuch der rumanischen Sprache. Heidelberg, 1905 és köv.).

A tudomány megállapítása szerint(25) ugyanis a románok, kiknek nyelvében valóban sok a latin elem, a VII. század zavaros éveiben, akkor hagyták el Itáliát, mikor már a latin sem volt a régi, hanem megváltozott alakjában annak a neolatin nyelvnek volt tekinthető, melyből a román nyelvek kialakultak.(26) A daciai római feliratok meg a régi klasszikus latint mutattak, míg a román nyelvnek latin archaizmusai nincsenek. Ezek az itáliai latinok északra és kelet felé vándoroltak és így telepedtek meg az Engadinban a rhaetoroman vagy románság elemek, Friaulban, Isztriában és Dalmáciában az isztrorómanok és morlakok (mavrovlachok). Amerre a görögöktől pásztoroknak (vlachos) nevezett itáliai bevándorlók atvonultak, mindentűl Vlachiák keletkeztek, amelyek egyúttal a vándorlás irányát is jelzik. Itáliából elsők találjuk Maurovlachiát (szerbül Stara Vlaska) Albánia, Montenegró és Hercegovina területén; azután Mikra Vlachiát (románul Vlahia Mica) Görögország területén; Megali Vlachiát (románul Vlahia Mare) Thesszáliában és Macedóniában; a görög elnyomás elől Bulgáriába menekülve Bulgaro-Vlachiát, és mikor a bolgárok elől a Dunán átmenekültek, Ungaro-Vlachiát, a későbbi Havasalföldet (Vlachia, Valachia, Wallachei).(27)

A vlachok igen erős görög és bolgár (o-szláv) hatás alatt éltek, de mikor a bolgárok Manuel császár halálakor nemzetállamot alakítottak, a szigorúbb bolgár uralom elől kivándorolva megmaradtak a görög, egyház kotelekeiben és ezzel igyekeztek az elszlávosság elől menekülni. Az 1186-ban Trnovóban alakult bolgár nemzeti egyházzal szemben az ochridai görög patriarchatus kotelekeiben maradtak. Így jelentek meg a Duna balpartján, magukkal hozván görög egyházukat, görög neveiket és görög-szláv egyházi kifejezéseiket (bolg. krestin, rom. creștingor. basilika, rom. biserică) és húzódtak fel a kunok és tatárok elől a Kárpátok lejtőin futo magyar határhoz, ahol először találkoztak a latin egyház és a latin műveltség nepeivel; ahol magyar uralom és igazgatás volt; ahol Erdélyt ok is a magyarból elferdített Ardeal és nem Dacia néven ismerték meg, amely szót közöttük senki sem ismerte; ahol a magyarból vettek át a város (oras), határ (hatat), váma (vama), pecset (pecset), bíró (birou), gazda (gasda), mester (mester), stb, szavakat, mert ezekre a fogalmakra nem voltak külön kifejezéseik. A kun és tatár uralom gyengülése után a magyar határ védett hegyei körül telepedtek meg a tatároktól elhagyott bolgár telepések romjai között és így jöttek létre az első vonalban Arges és Szucsáva, a másodikban Jassy és Tergovist, a harmadikban Bukarest és Krajova, megannyi bolgár elnevezés. Mi-kor III. Béla magyar király 1182-ben görög rokonai megmentésére vonult, csapataiban balkáni vlachok is voltak, mi arra enged következtetni, hogy amint egykor a görög elnyomás elől az onkormányzattal bíró Bulgáriába húzódtak, most a bolgár nemzeti megújuláskor szenvedett üldözések idején Kunország uralomát, a magyar királytól vartak védelmet.

Igy vándoroltak a románok a Pindos vidékeről, ahol a XIII. század közepén a tatárokhoz utazó flamand Rubruquis ferences találta őket, Vlahia Mare és Bulgaro-Vlachia pusztulása után Ungrovlachiába. A bolgárok, akik elől Kunországba menekültek, maguk is felelmes ellenfélre találtak a konstantinápolyi latin császárságban, mely 1204 óta. háborúra készült ellenuk, de az 1208-i plovdivi döntő csatában a bolgárok győztek, mire a románok tovább menekültek Erdély felé, hol 1210-ből találjuk az első okiratot emléket annak, hogy magyar földön románok tartózkodtak.

Ha tehát a római történetírás 275 és 1210 között Erdélyben és magyar területen semmiféle római és római emlékre nem tud hivatkozni, az nem azt jelenti, hogy ezen a területen senki sem lakott és semmi nem történt, hanem azt, hogy az ott lakó nepek sem rómaiak, sem románok nem voltak.(28)

Miután a görög uralom ellen küzdő szerbek és bolgárok mozgalmát a magyarok is támogatták, az 1210-i viddini hadjáratban a bolgárok oldalán magyar királyi csapatok között magyarok, székelyek, szászok és vlachok (olahok) szerepeltek. Turje Joachim szebeni ispán ugyanis székely, besenyő, szász és olah segédsapattal jelent meg: rex ipse comitem Iwachinum associatis sibi Saxonibus, Olachis, Siculis et Bissenis in subsidium illi (t. i. Asceno Burul) transmisit. II. András 1211-ben a német lovagoknak adott Barcaságot a következőképpen jelölte meg: terra Borza nomine, ultra silvas versus Cumanos, licet deserta et inhabitata, usque Danubium; amibol kitunt, hogy az aldunai területet nem számítottak lakottnak.(29) A harmadik okirat 1222-ben említi az olahok földjét (terra Blaccorum)(30); a negyedik 1223-ban, mikor a király a kerczi apátságnak birtokot adományoz, de kiveszi és királyi birtokon alkalmazza az olahokat (terra exempta de Blacis)(31); az ötödik az 1224-i Andreanum; a hatodik IX. Gergely pápának 1234. november 14-én kelt és II. Andrásnak intézett levele, melyben a királyt felhívja, hogy ne engedje meg a kunországi románok hiten lévő görög keletieknek Magyarországra való beköltözését: te non deceat in regno tuo huiusmodi schismaticos sustinere. Amit semmi esetre sem mondhatott volna akkor, ha a románok Erdély oszlakói lettek volna.(32) Az Erdélyt igazgató Béla herceg akkor már Kunország megterítésén fáradozott, 1227-ben a székelyek, kunok és vlachok puszpokeről történik említés, 1227-ben és 1231-ben pápai bullák(33) emlékeznek meg a szeretmenti (moldvai) kun puszpoksegről (episcopus Cumanus), kinek részere a pápa már 1274-ben suffraganeust allított Havasalfoldon, Focsani mellett létesült a milkói puszpoksegről(34) és a magyar befolyásnak ez a terfoglalása birtoka II. András királyt arra, hogy 1233-ban felvette a Rex Cumaniae et Bulgariae címet.

- A hetedik okmány IV. Béla 1247-i adománylevele a Johannita lovagok részere, ut Danubius fortaliis muniretur, tehát az adományozott terület Erdélyből az Aldunáig kiterjedt.(35) A nyolcadik oklevel 1252-ben a kerczi olahokat (terra Olahorum de Kyrch) említi,(36) éppen fordulva elso ízben az olah elnevezés. A kilencedik okmány IV. Béla 1256-i oklevele, melyben az esztergomi érsek jövedelmei között az olahok tizedét (decima Olacorum) sorolja fel.(37) A tizedik II. Ottókar cseh királynak 1260-ban kelt oklevele, melyben a pápának IV. Béla fölött aratott győzelmet jelentette, kinek erdélyi csapataiban szerinte székely, kun és román katonák (Valachi) harcoltak,(38) A tizenegyedik 1262-ben az esztergomi érseknek az olahok részéről járó jühadóját,(39) a tizenkettedikben IV. László király 1283-ban Olahtelek falut említi,(40) az elso magyarországi helynév, amely román településre mutat. A tizenharmadik III. András 1291-i oklevele, melyben Ugrin mester ugyeban román tanúk (Olachi) szerepelnek.(41) Ugyanez 1292-ben Győrke fia Sandornak engedélyt ad arra, hogy birtokaira románokat telepíthessen. (Olacos possit aggregare et aggregatos retinere). Amibol az következik, hogy a bevándorló románok, mint olcsó földmunkások, igen kertesettek voltak és külön királyi engedély kellett hozzá, meg a XIII. század végén is, hogy egy földbirtokos román településeket kaphasson.(42) III. András király 1293-ban valószínűleg román bevándorlónak egy királyi birtokra való összegyűjtését rendelte el, tehát azok meg mindig csak annyian voltak, hogy egy nagyobb birtokon megfertek: nos habito consilio omnium baronum nostrorum nobiscum assidentium universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorumlibet et aliorum residentes ad praedium nostrum regale Seckes vocatum, ordinassemus revocari, reduci et etiam compelli.(43) 1294-ben Roland erdélyi vajda említi oket (Olachy), tehát az Árpádhoz kihalásáig (1301) mindössze tizenhat okmányban szerepelnek, már pedig abban az esetben, ha oszlakosok és nem, bevándorlók lettek volna, úgy a magyarokat, székelyeket és szászokat meghaladó esetben kellett volna szerepelniük.(44)

A románoknak Erdélybe való bevándorlását jelentékenyen megkönnyítette az, hogy Kunország is a magyar államhoz tartozott, és hogy a határon szabadon atkelhettek. A beköltözötték a szlavoktól atvett törzsszerkezetben és saját görög-szláv papjaik alatt éltek. Helyi ügyeiket kenezek intézték, de román történetíróknak az az allítása, hogy e kenezek alatt nemzeti fejedelmeket kell érteni, teves. Az a Litvoj kenez pl., akit IV. Béla 1247-ben a szőrenyi johanniták alól kivett, nem a Kárpátok északi, hanem deli oldalán, nem magyar földön és Erdélyben, hanem a hegyeken túli tartományban (aliqua pars de regno nostro ultra Alpes existens) élt, aki a johanniták igazgatása, de nem a magyar király rendelkezése alól vetettet ki, mi a magyar államjoggal egyébként is csak akkor fert volna meg, ha Kunországot külföldnek számították volna. Erre mutat az, hogy amikor ugyanazon a területen Lythen vajda kesobb a magyar fennhatóság alól szabadulni törekedett (per suam infidelitatem aliquam partem de regno nostro ultra Alpes existentem pro se occuparat), IV. László sereget küldött ellene és a lazado a harcban életét veszítette.(45) - Nem lehetett Fogaras hercege az a Radu Negru mondai alak sem, akit a román történetírás Havasalföld fejedelemség megalapítójának tart, mert Fogaras abban az időben Ugrin mestere volt. Ugrin a birtokot 1291-

ben visszakovetelven, a maga igazsaganak bizonyitasara roman tanukat is felsorakoztatott III, Andras kiraly elott, a magyar, szekely, szasz es roman tanuk pedig egy ertelmmel azt vallottak, hogy Fogaras valoban Ugrin birtoka volt: Nobiles, Saxones, Siculi et Olachi universi et singuli praedictas possessiones Fogaras et Zumbothel vocatos ipsius magistri Vgrini et suorum antecessorum esse et fuisse retulerunt. Ha tehat Fogaras Ugrine, sot addig elodeie is volt, akkor ott semmifele roman hercegseg nem alakulhatott. Ugyanigy a romanoktol igenyelt Omlasnak talmacsi Konrad fiai voltak a birtokosai, akik azt 1322-ben Karoly kiralynak engedtek at.(46)

Havasalfold elso fejedelme Litvoj rokonanak, Tokomernak Bazarab nevu fia, kun szarmazasu bojar volt, aki kun-bolgar fejedelmi udvart rendezett be, amelynek szlav elnevezesei ezen a modon keletkeztek. A havasokon tuli elnevezes (Transalpina) magyar eredetu. Roman allam kialakulasarol tehat a XIII. szazad vegeig a tortenelmi kritika nem bir tudomassal.(47)

-Vege -

Hivatkozások:

- 1-** A budapesti Kozgazdasagi Egyetem Keleti Intezeteben megtartott eloadasok alapjan.
- 2-** Seton-Watson R. W.: A history of the Rumanians. Cambridge, 1934.
- 3-** Szechen Antal graf: Az erdelyi tortenetiras jelentosege. Budapest 1887.
- 4-** A reszletekrol Kiraly Pal: Dacia Provincia Augusti. 2 kotet. Nagybecskerek 1893-94. Parvan V.: Dacia, Recherches et decouvertes archeologiques en Roumanie. 2 kotet. Bukarest 1924-25., Dacia. An outline of the early civilizations of the Carpatho-Danubian Countries. Cambridge 1928. Vaschide V.: Histoire de la conquete romaine de la Dacie et des corps d'armee qui y ent pris part. Parizs 1903.
- 5-** Alföldi A.: A got mozgalom es Dacia feladasa. Budapest, 1930. Magyarorszag nepei es a romaai birodalom. Budapest, 1934. Homo L.: Étude sur le regne de l'empereur Aurelien. Parizs, 1904. Horovitz P.: Le probleme de l'evacuation de la Dacie transdanu- bienne. Revue Historique. CXLIX. Parizs, 1932. 82-90. I. Teglas G.: Dacia megdolesenek tortenete. Budapest, 1913.
- 6-** A goth betoresre vonatkozolag v. o. Rappaport B.: Die Einfalle der Gothen in das Romische Reich. Leipzig 1898. Legujabban Schmidt L.: Geschichte der deutschen Stamme bis zum Ausgang der Volkerwanderung. Die Ostgermanen. Munchen 1934. VI. Die Goten vor dem Einbruch der Hunnen. 195-249. I.
- 7-** Ezt az elmeletet 1922-ben Diclescu C. C. allitotta fel. Ide vonatkozo muvei: Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im fruheren Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumanischen Volkes. I. kotet. Halle 1922., Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumanien. Leipzig 1923. es vegul: Zeitschrift fur romanische Philologie, XLIX. Leipzig 1929. 385. I. V. o. Schmidt id. m. 529-46. I.
- 8-** A reszletekrol Runciman S.: A history of the first Bulgarian Empire. London, 1930., valamint Tzenoff: Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slawen. Berlin 1930. G.
- 9-** Erdelyi tortenetet megirtak Kouary L.: Erdelyi tortenete. 6 kotet. Pest es Kolozsvar 1859-66, Szilagyi S.: Erdelyorszag tortenete. 2 kotet, Pest 1866. Ladikay V.: Erdelyi tortenete. Kolozsvar 1925. - Erdelyi okleveltara osszeallitva nincsen. V. o. Teutsch es Firnhaber: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenburgens. I. kotet. 1301-ig, Wien, 1858. Fontes Rerum Austriacarum II. 15.
- 10-** Kozolte Zimmermann-Werner id. m. I. 1892. 32-35. I., hol az 1317-1627. megerositesek is fel vannak sorolva. Egyeb kiadasairol Szenfpetery id. m. I. 135. I.
- 11-** A lovagokra vonatkozo romai leveleket kozolte Zimmermann-Werner id. m. 28-60. I.
- 12-** Hampe K.: Der Zug nach dem Osten. Leipzig 1934. 63. I.
- 13-** A szekelyek tortenetehez okmanyokat kozoltek Szabo Karoly es Szadeczky Lajos: Szekely okleveltar. I-VII. kotet. Kolozsvar 1872- 1898. 1211-1750. - A szekelyek tortenetet megirta Szadeczky L.: A szekely nemzet tortenelme es alkotmánya. Budapest 1927.
- 14-** Az erdelyi nemetek tortenetehez okmanyokat kozoltek Zimmermann es Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen. I-III. kotet, 1191-1415. Nagyszeben 1892-1902. - Az erdelyi szaszok tortenetet meg - irtakk Teutsch Gyorgy Daniel es Teutsch Frigyes puspokok: Geschichte der Siebenburger Sachsen. 6 kotet. Brasso 1852-58. IV. kiadas. Nagyszeben 1925-26.
- 15-** A nemet lovagok barcasagi tartozkodasarol Bethlen Elek: Geschichtliche Darstellung des Deutschen Ordens in Siebenburgen. Wien 1831. Muller E. G.: Die Ursache der Vertreibung des Deutschen Ordens aus dem Burzenlande und Kumanien im Jahre 1225. Korrespondenzblatt des Vereins fur siebenburgische Landeskunde. XLVIII. Nagyszeben, 1925. 41-68. I. Obert F.: Hermann von Salza und die Besiedlung des Burzenlandes. Wien 1905. Perlbach M.: Der Deutsche Orden in Siebenburgen. Mitteilungen des Instituts fur osterreichische Geschichtsforschung. XXVI. Innsbruck 1905. 415-30. I. Reissig E.: A nemet lovagok a Barcasagban. Szazadok. XXXV. Budapest 1901. - Az 1211. majusi oklevelet kozolte Zimmermann-Werner

- id. m. I. 1892. 11-12. I. 1222-diki meg-erosítése u. ott 18-20. I.
- 16-** Bratianu G.: Recherches sur le commerce genois de la mer Noire au XIII-e siecle. Parizs 1929.
- 17-** A kunorszagi teritesekrol Altaner B.: Die Dominikaner- missionen des XIII. Jahrhunderts. Breslau 1924. Pfeiffer N.: Die ungarische Dominikanerprovinz, 1221-42. Zurich 1917.
- 18-** Az okmanyt kozolte Zimmermann es Werner id. m. I. kotet. Nagyszeben 1892. 73. I.
- 19-** Az 1291-diki, 1292-diki es 1298-diki orszaggyulesi okmanyok u. ott I. kotet. - Egyes erdelyi tortenelmi kerdesekrol v. o. Baumgarten A.: A kerczi apatsag a kozepkorban. Budapest, 1915. Deer J.: A kozepkori Erdely. Magyar Szemle XXII. Budapest, 1934. 194-205. I. Karacsonyi J.: A honfoglalas es Erdely. Budapest, 1896. Reissenberger L.: Die Kerzer Abtei. 1894. Taganyi K.: A honfoglalas es Erdely. Ethnographia. Budapest 1890. Temesvary J.: Erdely kozepkori puspokei. Kolozsvar 1922. Vass J.: Erdely orszaggyulesei a vajdak alatt, 1002-1540. Pesti 1869.
- 20-** Hunfalvy Pal: Az olahok tortenete. 2 kotet, Budapest 1894.
- 21-** Rethy Laszlo: Az olah nyelv es nemzet megalakulasa. Budapest 1887. IT. kiadas. Nagybecskerek 1890.
- 22-** Jancso Benedek: A roman nemzetiegi torekvesek tortenete es jelen allapota. 2 kotet. Budapest 1896-98.
- 23-** Xenopol Demeter Sandor: Istoria Romanilor din Dacia Traiana. I-VI. kotet, 1859-ig. Jassy, 1888 es II. kiadas 5 kotetben. Bukarest, 1914.
- 24-** Hurmuzaki Eudoxie baro: Documente privitoare la istoria Romanilor, 1199 es kov. Bukarest 1878. es kov.
- 25-** V. o. a Vlach cimszot az Encyclopaedia Britannica XI-dik kiadasaban. Cambridge 1911. Ugyanezt allitotta kutatasai nyo- man Savj-Lopez Pal professzor is, ki a neolatin nyelvek es nemzetek letrejeltevel behatoan foglalkozott (Le origini neo- latine. Milano 1920. 93. I.).
- 26-** U. ott. IV. § Le varieta neolatine. 163-240. I.
- 27-** V. o, Weigand Gusztav lipcsei professzor kutatasaikat es kulonosan roman nyelvtani atlaszat: Linguistischer Atlas des dacoromanischen Sprachgebietes. Leipzig 1898-1908.
- 28-** Szentpetery I.: Az arpadhazi kiralyok okleveleinek kritikai jegyzete. I. Budapest 1923. 277-81. I.
- 29-** U. ott I. 84. I. - Kozolte Zimmermann es Werner id. m. I. Nagyszeben 1892. 11. I.
- 30-** U. ott 79-80. I.
- 31-** U. ott I. 27. I. - Egyeb kozleseket emliti Szentpetery id. m. I. 130-31. I.
- 32-** Zimmermann es Werner id. m. I. 60-61. I. - A papa ertesulese szerint Kunorszagban sem lehetett sok roman: "in Cumanorum epis- copatu, sicut accepimus, quidam populi, qui Walati vocantur, existunt."
- 33-** U. ott I. 55. I.
- 34-** A milkoi puspokseg tortenetet megirta Benko Jozsef: Milkovia, 2 kotet. Wien 1871.
- 35-** Zimmermann es Werner id. m. I. 73-76. I. Egyeb kozle- seket emliti Szentpetery id. m. I. 257. I.
- 36-** Bimmermann es Werner id. m. I. 78-79. I.
- 37-** U. ott I. 80 I. Egyeb kozleseket emliti Szentpetery id. m, I, 346-47 I.
- 38-** Hurmuzaki id. m. I. 287-88. I.
- 39-** U. ott I. 307-09. I.
- 40-** U ott I. 446. I.
- 41-** Zimmermann es Werner id. m. I. 177-78. I.
- 42-** Szazadok XL. Budapest 1908. 580. I.
- 43-** Zimmermann es Werner id. m. I. 195-96. I.
- 44-** Hurmuzaki id. m. I. 324. I.
- 45-** Keveset foglalkoztak tortenetiroink a szorenyi bansaggal, melyet a johannitak nem vettek birtokba. Elere a kiraly tisztvi- selojekent a ban kerult; a bani kormányzat a szavamenti horvat területen es az Alduna mellett avar hagyományokra mutatott es bolgar kozvetites utjan eledt fel. A szorenyi bantol vere- tett ma- gyar penz a roman vajdasag elso penzeve lett es a mai napig megmaradt (ban), mit a roman tortenetiras is elismer. [Jorga M.: Histoire des Roumains et de leur civilisation. Parizs 1920. 57. I. - A szorenyi bansagrol Pesty Frigyes: A szorenyi bansag es Szoreny varmegye tortenete. 3 kotet. Pest 1877-78.
- 46-** Az oklevelet kozolte Zimmermann es Werner id. m. I. 1892. 177, es 365-367. I.
- 47-** A kozepkori roman tortenet fobb kerdeseirol Lecca O.: Formation et developpement des pays et des États roumaines. In Valachie au XIII-e et XIV-e siecle. La Moldavie au XIV-e siecle. Parizs 1929. Murnu G.: Vlahia Mare. Bukarest 1913. Onciul O.: Romanii in Dacia Traiana pana la intemerile princi- patelor. Bukarest 1902. Xenopol A. D.: Une enigme historique. Les Roumains au moyer age. Parizs 1885., L'empire valacho- bulgare. Revue historique XLVII. Parizs 1891.

írta Horváth Jenő professzor

forrás: kffarkas@mail.uti.hu